

(Миколаїв)

ДО ПРОБЛЕМИ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ

У МОВІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ

У статті досліджено проблему інтерференції у мові сучасних українських ЗМІ. Автор аналізує інтерференційні прояви на лексичному рівні мовної системи. У роботі наведено приклади впливу російської мови на структуру українських синтаксичних конструкцій, підкреслено значення дотримання норм літературної мови у пресі.

Ключові слова: інтерференція, мова преси, лексика, синтаксис.

In the article the the problem of interference in the modern Ukrainian media. The author analyzes the manifestations of interference at the lexical level of linguistic systems. Guzenko S. V. gives examples of Russian influence on the structure of Ukrainian syntax emphasizes the importance of adherence to the norms of the literary language in the media.

Key words: interference, language of the media, vocabulary, syntax.

У сучасному українському соціумі ми спостерігаємо деформовану мовно-культурну ситуацію, що виявляється у поширенні в країні двох мов – української й російської. Результатом взаємодії мовних систем є процеси інтерференції на всіх рівнях сучасної української літературної мови. Яскравим прикладом відображення цих процесів є мова преси, що підтверджують спостереження багатьох лінгвістів (Д. Баранник, М. Пилинський, О. Пономарів, Л. Струганець та ін.). У сучасному українському мовознавстві результати російсько-української міжмовної інтерференційної взаємодії розглянуто поверхово. У зв'язку з цим дослідження граматичної інтерференції у системі сучасної української літературної мови на сьогодні є важливими й актуальними.

Пресу, як відомо, називають "четвертою владою": для багатьох людей це єдине джерело отримання інформації, приклад літературної мови, тому об'єктом нашого дослідження обрано саме мову преси Миколаївщини. Метою нашої статті є аналіз явищ граматичної інтерференції в мові сучасної преси Миколаївської області для підвищення загального рівня культури мови.

У сучасній лінгвістиці явище міжмовної інтерференції розглядають як один із типів мовної взаємодії, який відбувається в межах і внаслідок мовного контакту [6, с. 225]. Проблемам мовної взаємодії, осмисленню різних аспектів білінгвізму у своїх працях приділили багато уваги такі мовознавці, як У. Вайнрах, А. Мартіне, Л. Булаховський, Л. Щерба, В. Сафонова, Т. Барановська, Ю. Жлуктенко, Г. Їжакевич, Т. Ільяшенко та ін.

На сьогодні у соціолінгвістичній науці репрезентовано широкий спектр думок і поглядів щодо явища інтерференції. С. Семчинський називає інтерференцію "процесом взаємодії систем та елементів цих систем у мовах, що контактують" [5, с. 3]. А. Мартіне визначає цей процес як взаємопроникнення одиниць однієї мови до іншої у поєднанні з процесами запозичення [3, с. 525]. Дослідник У. Вайнрайх вважає, що інтерференція – це відхилення від норми будь-якої

мови під впливом іншої [2, с. 22], а Л. Крисін диференціює контрольовані і неконтрольовані помилки мовлення під інтерференцією лінгвіст розуміє лише останні. Дослідник зазначає, що інтерференція спостерігається на різних рівнях мовної системи, зокрема, на синтаксичному. Вплив нерідної домінуючої мови на рідну в граматичній сфері найбільше виявляється в моделях керування [1, с. 32].

Загальними передумовами інтерференції є те, що говорячи другою мовою, людина несвідомо використовує норми й структури рідної мови. Це рівною мірою може як полегшити засвоєння другої мови, так і привести до стійких помилок. Чим ближчі дві мови, тим більше індивід спирається на свою першу мову.

Вплив однієї мови на іншу може набирати особливих форм (наприклад, ставлення мовців до мови, її стилів, діалектів, просторіч), тобто мовні ідеали мовців можуть формуватися під впливом моди, престижного іміджу, образу еталонного соціуму тощо.

Ця залежність виявляється в типологічній подібності нормативно-стилістичних систем відповідних мов. При цьому умовою стилістичного впливу є, насамперед, культурно-ідеологічна наближеність контекстів існування мов. На основі цього сформовано явище, що стало характерним для початку XXI століття: так звана "культурна двомовність". Її характеризують масові запозичення, які проникають у свідомість білінгва (а ширше – у мову) "зверху": через перекладачів, впливових визначних журналістів, ідеологів, політичних діячів, тобто тих, хто володіє престижною чужою мовою в результаті численних культурних контактів. У цьому випадку друга мова стає маркером елітарності, обраності, приналежності до певного кола, підставою для вироблення певного жаргону, тональної й стилістичної своєрідності, які свідомо культивуються й відтворюються цим "елітним індивідуальністю". "Культурна двомовність" неможлива без засобів масової інформації й комунікації, які продукують і тиражують певні двомовні "напівфабрикати" і кліше, що відразу поширюються серед широких мас населення.

Зібраний мовний матеріал засвідчив, що в результаті інтерференції вплив російської мови позначився найбільше на лексичному і синтаксичному рівнях мовної системи. Причиною найбільшого інтерференційного впливу на лексичному рівні є те, що цей рівень мовної системи є найбільш складним для аналізу, особливо споріднених мов, адже процеси інтерференції охоплюють фонетичний, граматичний, словотворчий рівні мов, що взаємодіють, і тому лексичні утворення суттєво варіюються.

У сучасній мові преси спостерігаємо появу одиничних лексем-інтерферем, які відмінні від нормативних лексем за структурними і фонетичними особливостями. Однією з причин появи таких інтерферем є поєднання словотвірної моделі української мови із морфемами російськомовного походження, наприклад: "Наша мета – накормити (за нормами літературної мови – нагодувати) дітей в стінах виховних закладів та якомога зменшити батьківську плату, принаймні до 2,5 гривень" [ЩТ, 2011, № 17, с. 2]. Хоча, на жаль, подібні лексеми ще є у словниках сучасної української літературної мови, щоправда, із позначкою "рідко".

Лексичний склад мови найбільше відображає зміни, що відбуваються у житті суспільства. На відміну від граматики цей мовний рівень менш кодифікований і не настільки консервативний. За певних соціокультурних умов у свідомості двомовних індивідів відбувається щось на зразок поєднання словникових запасів двох мов у єдине ціле. Результатом цих процесів є ненормативна поява у мовленні міжмовних омонімів.

Серед дослідженого матеріалу є лінгвістичні одиниці, перенесені з однієї мови до іншої, у непридатному для мови використанні значенні, наприклад: "...підписка періодичних видань для малозабезпечених громадян" [ЩТ, 2011, № 21, с. 4]. Російське слово "подписка" має два значення: "1) договір, умова для надсилання друкованого видання; 2) письмове зобов'язання про щось". В українській мові "підписка – письмове зобов'язання або потвердження чогось", а для називання попередньої плати за що-небудь у словниковому фонді є лексема "передплата".

Аналогічні процеси спостерігаємо і при вживанні слів, утворених від прикметника вірний (іменника вірність і прислівників вірно, вірніше), наприклад: "... якщо гриби червиві, значить неотруйні, – це невірна ознака, тому що просто так визначити отруйність грибів неможливо!!!" [ЩТ, 2010, № 11, с. 4]; "Сьомий теж стосується невірного обрахування (так у тексті – авт.) коефіцієнта складності" [РП, <http://www.rp.mk.ua/2009/11/>]. У російській мові вірний – 1) такий, що відповідає правді, дійсності; достовірний, точний; 2) той, що не викликає сумнівів у своїй надійності; безсумнівний, очевидний; 3) той, що не зрадить; відданий, надійний; 4) неминучий. В українській мові прикметник вірний, порівняно з російським еквівалентом верный, характеризується вужчою семантикою і означає – який заслуговує довір'я; постійний у своїх поглядах і почуттях.

В українській і російській мовах є ряд стійких сполук, які в цих мовах по-різному поєднуються. Цей факт є причиною контамінації одиниць різних мов в одному словосполученні. Так, за умов російсько-українського білінгвізму часто відбуваються зміни в лексичному складі компонентів фразеологічних одиниць, що призводить до порушення їх образності, до втрати експресивності.

У дослідженому мовному матеріалі виявлено порушення в структурі фразеологізмів. Так, відбувається заміна одного з компонентів фразеологічних одиниць за аналогією до російських фразеологічних одиниць: "Загалом кидається у вічі те, як невимушено, по-свійськи спілкується із людьми Валерій Вікторович" [РП, <http://www.rp.mk.ua/2013/02/>] (кидатися в вічі (рос. бросаться в глаза) – впадати, впасти в око (в очі); набігати, набігти на очі); "Допитували Вадима навіть таким способом: "Беруть одягають таку шапку на голову і крутять, поки людина свідомість не втратить..." [РП, <http://www.rp.mk.ua/2012/06/>] (втратити свідомість (рос. потерять сознание) – знепритомніти; утратити притомність); "Скрізь встигає Володимир Анатолійович. За що, власне, і користується повагою серед односельців" [РП, <http://www.rp.mk.ua/2012/10/>] (користуватися повагою (рос. пользоваться уважением) – бути в пошані, шанованим).

Часто під впливом російської мови в пресі вживають "буквалізми", які в українській не мають фразеологічного відповідника: "Щоб обґрунтувати можливість роботи в надпроектний період, атомникам належить провести переоцінку безпеки енергоблоків, виконати великий перелік реконструктивних і модернізаційних робіт..." [РП, <http://www.rp.mk.ua/2010/01/>] (належить провести (рос. надлежит провести) – треба, необхідно); "Перший крок у цьому напрямку зроблено наприкінці 2011 року, коли обласна рада своїм рішенням збільшила територію сільської ради за рахунок земель під базами відпочинку" [РП, <http://www.rp.mk.ua/2013/04/>] (за рахунок чого (рос. за счет чего) – використовуючи щось).

Подібне калькування російських фразеологічних одиниць є причиною появи численних штампів і кліше, що занечищують мову, призводять до втрати її своєрідності.

У зв'язку зі спорідненістю української та російської мов деякі синтаксичні конструкції (дієслівного, прийменникового й іменного керування) є схожими. Але в українській мові є велика кількість специфічних синтаксичних утворень, що свідчить про її мовну своєрідність. Саме під час їх

вживання найбільш інтенсифікуються процеси інтерференції, що виражається в порушенні норм літературної мови при керуванні, під час використання прийменників [4, с. 343].

Аналіз мовного матеріалу свідчить про те, у безприйменникових конструкціях вплив російської мови спостерігається у сполученнях числівників з іменниками: "...біля його будинку стали чергувати 2 автомобіля" (за нормами літературної мови – 2 автомобілі) [РП, <http://www.rp.mk.ua/2012/04/>].

Найбільшою проблемою досліджених текстів на синтаксичному рівні виявилось порушення норм керування у прийменникових конструкціях. Набір прийменників у двох мовах майже однаковий, але їх використання значно різниться, що і викликає порушення норм: "Під час перевірок, як говорить головний лікар, у навчально-виховних закладах не виявлено порушень у приготуванні страв відповідно погодженого 2-тижневого меню харчування" [РП, 2010, № 107, с. 2]; "Стисло нагадаю про ті бурхливі події, щодо яких йшлося у публікації" [РП, 2010, № 104, с. 1].

Найбільші труднощі виникають під час використання прийменника по. Порівняно з аналогічним російським прийменником, український варіант має звужену сферу використання, але, на жаль, мовці розширюють її, допускаючи помилки: "ПрАТ "Лакталіс-Миколаїв" спільно з Обласним благодійним фондом соціальної допомоги малозабезпеченим з 2003 року співпрацюють по Програмах соціального партнерства..." [ЩТ, 2012, № 11, с. 4]; "Виконуючи взяті на себе зобов'язання по Програмі соціального партнерства, підприємство придбало для обласного протитуберкульозного диспансеру господарчі товари для кухні" [ЩТ, 2012, № 11, с. 4]; "Так, з початку року співробітниками спецпідрозділу виявлено 470 злочинів, по яких, згідно із зібраними матеріалами, порушено 27 кримінальних справ" [РП, 2010, № 123, с. 3]; "Провадження у справах по окремих злочинах порушуються не інакше як за скаргою потерпілого, якому і належить у такому разі право підтримувати обвинувачення" [РП, 2010, № 123, с. 3]; "Ігор Сергійович наголосив на тому, що його ініціатива по спорудженню майданчиків найшла схвалення у жителів міста – як у дітей, так і у батьків" [РП, 2010, № 94, с. 1].

Отже, аналіз мовного матеріалу засвідчив проникнення інтерференційних процесів у мову преси Миколаївщини. З одного боку, це є ознакою відображення реальної мовної ситуації – міжмовної асиметрії, з іншого – проявом зниження загальної культури мови журналістів. Проведене дослідження підтвердило висновки мовознавців стосовно того, що лексичний рівень є найбільш проникним в умовах мовних контактів. На півдні України, де українська мова засвоюється як друга, у свідомості білінгва відбувається поширення системних відношень (наприклад, лексико-семантичних), притаманних одній мові, на іншу. На рівні суспільства це тиражується у ЗМІ, рекламі, публічних виступах та ін. Активізація цих процесів згодом може спричинити розхитування мовних норм і призвести до структурних змін у мові.

Перспективами мовознавчих досліджень у цьому напрямі вважаємо проведення типологічного аналізу близькоспоріднених мов, що дасть змогу виявити і систематизувати "слабкі місця", які створюють передумови для інтерферентного впливу. Врахування напрямів можливої міжмовної взаємодії під час навчання та широка пропаганда мовної культури у галузях, що мають активний вплив на свідомість, можуть призупинити інтерферентний вплив і допомогти зберегти самобутність мови.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

РП – Рідне прибузжя (газета Миколаївської обласної ради)

ЩТ – Щотижня (додаток до газети "Южная правда")

ЛІТЕРАТУРА

1. Беликов В. И. Социолінгвістика : учебник для вузов / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М.: Изд-во Рос. гос. гуманит. ун-та, 2001. – 439 с.
2. Вайнрайх У. Языковые контакты: состояние и проблемы исследования / У. Вайнрайх ; пер. с англ. и коммент. Ю. А. Жлуктенко. – К.: Вища школа, 1979. – 263 с.
3. Мартине А. Основы общей лингвистики / А. Мартине. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 224 с. – (Лингвистическое наследие XX века)
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
5. Семчинський С. В. Семантична інтерференція мов / С. В. Семчинський. – К.: Вища школа, 1974. – 326 с.
6. Ткаченко О. Б. Інтерференція / О. Б. Ткаченко // Українська мова. Енциклопедія / редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін. – 2-ге вид., зі змінами і доп. – К.: Українська енциклопедія, 2004. – С. 225-226.